

SZÜCS Erzsébet: A cimleírások elemzése és tipizálása /gépi adatfeldolgozás szempontjából/.
Bp. Népművelési Propaganda Iroda, 1972. 61 1.
/Könyvtárgépesítési füzetek 13. /
/A Könyvtártudományi és Módszertani Központ kiadványai. /

Szücs Jenőné tanulmánya kettős öröm, hiszen egyrészt híradás a Magyar Nemzeti Bibliográfia hosszabb ideje folyó gépesítési törekvéseiről, a MARC rendszer hazai alkalmazási kísérleteiről, másrészt a könyvtári feldolgozó tevékenység néhány elméleti kérdését veti fel. Mindkét területen nagy érdeklődésre tarthatnak számot az eddigi hiányokat pótló ismertetések és elemzések. A gépi adatfeldolgozás könyvtári alkalmazásával ugyanis olyan perspektívák nyílnak meg, amelyek alapvetően szükségessé teszik az új kibontakozás lehetőségeinek ismertetését és a szakmai közvélemény tájékoztatását, továbbá jelen gyakorlatunk vizsgálatát, illetve tradícióink s a nemzetközi információcsere alapját képező szabványosítási törekvések összevetését és elemzését.

A tanulmány a Magyar Nemzeti Bibliográfia kísérletei alapján a hazai gépi adatfeldolgozás lehetőségeit és adottságait vizsgálja a könyvtári munka egy speciális tevékenysége; a cimleírás területén.

Köztudott, hogy a számítógépek alkalmazása az információk gyorsabb, sokrétűbb és gazdaságosabb feltárását, nemzetközi cseréjüknek szinte korlátlan megszervezését teszi lehetővé. Ugyanakkor sok szempontból egyre nehezebb feladat elé állítja a kiadványok adatait feltáró könyvtárost. Az új technika alkalmazása ugyanis jelentős szemléleti változást, a munkamódszerek nagymértékű módosítását, illetve új módszerek kialakítását vonja maga után. A könyvtári feldolgozó munka számára a kiadványok hiányos vagy nem egyöntetű adatközlése mindenkor komoly gondot okozott, hiszen

a katalógus rendszer, amely csak azonos értékű adatok sokaságából építhető fel. Az ember szervező, értelmező munkája ezeket a zökkenőket önálló logikai tevékenységével a munka bármely fázisában áthidalta. A gépi rendszer azonban már az előkészítés periódusában maximális egyöntetűséget igényel. A gépi adatfeldolgozás általában nagyobb jelentőséggel veti fel a munka különböző területein a szabványosítás kérdését is. Így szintén nagy hangsúlyt kap a címleírásokban szereplő adatfajtáknak az eddiginél általánosabb szintű kategorizálása, tipizálása és az egyes adatok értékét és funkcióit megvilágító vizsgálatok elvégzése.

A szerző a fenti szempontokat mérlegelve, a rendelkezésre álló kiadói szabványok előírásainak értékelését és azok alkalmazásának gyakorlatát egybevetve kísérli meg felmérni a hazai kiadványok címleírásának komputerezálási lehetőségeit, és keresi a problémák forrásait. Megállapítja, hogy a szabvány előírásai többnyire biztosítják a címleírások számára elengedhetetlen adatok rögzítését, de mivel a kiadók nem tartják be a kötelező előírásokat, a kiadványok adatelemei nem rendelkeznek a kellő informatív értékkel a címleíró számára. Elemzéséből kitétnik, hogy a gépi adatfeldolgozásban mindez komplikált, nem mindig egyértelmű megoldásokat eredményez és nehezebbé teszi a visszakeresést.

A jelen gyakorlat egyik legsúlyosabb problémája a könyvtári átírási szabványok hiánya, illetve a kiadói és könyvtári gyakorlat diszharmoniója. A szerző elemzése felhívja a figyelmet arra, hogy külön gondot kell fordítani mind a szabványosítás megoldatlan problémáinak tisztázására, mind azok alkalmazásának biztosítására. A továbbiakban a Magyar Nemzeti Bibliográfia anyagából vett 1007 tétel alapján maguknak a címleírásoknak a vizsgálatát végzi el a kiadvány- és a rendszótipusok összefüggésében.

Nem érdektelenek a kiadványtipusok statisztikai elemzése a rendszóválasztás arányait illetően, amelyek a szellemi élet, a tudományos alkotófolyamat átalakulását tükrözik. Bár az egyéni szerzőség még mai napig is jelentős arányú (több mint 50 %), a szellemi tevékenység egyre inkább a kollektív alkotómunka irányába tolódik el. Természetesen mindez megnöveli a kiadványok tipizálásának nehézségeit, s felhívja a figyelmet arra, hogy a szabványalkotások során folyamatosan számolni kell az új típusokra vonatkozó szabályok kialakításával.

A szerző elemzésének fő célja azonban az, hogy felhívja a figyelmet a gépi uton feldolgozott, tárolt és rendezhető, valamint visszakereshető cimleírások funkciójának értelmezésében várható szemléleti változásra. Ez a változás a nemzetközi könyvszám bevezetésével az azonosítás területén, a leírások informatív értéke iránti igény tekintetében, továbbá a visszakeresési helyek korlátlan megnövekedésében mutatkozik meg.

Természetesen nem hatástalan ez a cimleírások strukturájára és terjedelmére sem. A változások felmérésére és értékelhetőségére kísérleti anyagából a cimleírások tipizálását végzi el. Itt inkább módszert, mint következtetéseket nyújt az elemzése. Módszere azonban szellemes és ezen a területen újszerű. A szakember számára jól ismert építőelemeket (szerző, cím stb.) modelljelekkel ellátva, valósággal felépíti a kiadói szabvány utasításainak, a kiadványok bevezető lapjain közölt adatoknak a modelljét, majd pedig az ezekről a kiadványokról készült cimleírások "képletét". Ezzel a módszerrel elemzi a cimleírások típusainak szerkezetét, felépítését, a közölt adatok felhasználhatóságát, és elvégzi a vizsgált cimleírások karakterszámának megállapítását. Mindezek nyilván jelentős segítséget nyújtanak majd a további kísérletek során a kialakítandó szerkezeti elemek egymáshoz való kapcsolatának felépítésében és finomításában.

Végül megjegyezzük, hogy a vizsgálódás természetesen a hazai bibliográfiai gyakorlatból indul ki és a viszonylag homogén nemzeti könyvtermésen alapul. Fokozottan jelentkeznek ezek a problémák a nemzetközi könyvtermésből válogató könyvtári katalógus számára folytatott feldolgozás során, ahol az adatok informatív értékének fokozására irányuló egységesítési törekvéseknek csak igen nagy általánosságban vannak meg a lehetőségei, s így a tipizálás és a modellek kialakítása még bonyolultabb feladat.

KOVÁCS Ilona

V. KULCSÁR Julia: Az iskolai könyvtárak helyzete. Felmérés 119 iskolában. Közreadja a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése. Bp. 1972. 128 l.

A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése Piackutató csoportjának kutatási jelentése megdöbbentő képet fest iskolai könyvtárainkról. Maga a felmérés néhány hónappal előzte meg a Művelődésügyi Minisztérium Irányelveinek (Irányelvek a 18 éven aluli ifjuság könyvtári ellátásának javítására) megjelenését, így ez a helyzetkép egyuttal megerősíti az Irányelvek megállapításait és célkitűzéseinek megvalósítását sürgeti. Ugyanakkor az Irányelvek konkrét összehasonlítási alapot nyújtott a vizsgálati adatok elemzéséhez. Az iskolai könyvtárak jelen helyzetének és fejlődési perspektívájának adatról adatra végigvonuló kontrasztja átütő erővel bizonyítja iskolai könyvtáraink állapotának tarthatatlanságát.

A felmérés eredeti célkitűzése a könyvszakma oldaláról fogalmazódott meg: képes-e a könyvkereskedelem az iskolai könyvtárak növekedő igényei kielégítésére, s melyek azok a fehér foltok a könyvkiadásban, amelyek felszámolása nélkül nem valósítható meg az iskolai könyvtárak tervszerű fejlesztése.

A felmérés nem országos reprezentáció alapján folyt; összesen 119 általános és középiskolai, valamint szakmunkásképző intézeti könyvtár állományának és működési feltételeinek vizsgálatára terjedt ki. Közöttük különféle tájegységek és településformák különböző színvonalu iskolái szerepelnek. Ez a viszonylag kis minta tette lehetővé a vizsgálat intenzitásának emelését.

A munka központi koncepciója túl is lép egy adott állapotot tükröző pillanatkép keretein. Nemcsak az állomány mennyiségi és minőségi elemzésére, hanem a működési feltételek bemutatására is kitér: a fejlesztési lehetőségek, az állománygyarapítási módok, a könyvtárak anyagi és személyi ellátottságának, hatékonyságának, helyiségviszonyainak és nyitvatartásának vizsgálatára. Adatai, táblázatai mögött az okok és miértek beható ismerete áll - minden adatfelvételt könyvtáros szakember végzett -, a tanulmány szerzőjének ezáltal módja van arra is, hogy az Irányelvek szellemében néhol a perspektivákat is felvillantssa. A könyvkiadás addig lényegében nem tud felkészülni az iskolai könyvtár-

hálózat igényeinek ellátására, amíg ezek az igények egészen pontosan nem körvonalazhatók, vagyis a konkrét fejlesztési normatívák nem szabályozzák az iskolai könyvtálok gyarapítását. A fejlesztés akkor lehet összhangban a könyvkiadással, ha rendszeres, folyamatos könyvvásárláson alapul. Ez a rendszeresség folyamatosan biztosított évi dotációval, a Könyvtárellátó utján történő rendszeres szerzeményezéssel valósítható meg. A vizsgált négy év folyamán az iskolai könyvtáraknak azonban csak igen kis százaléka élt ezzel a lehetőséggel.

Az iskolai könyvtárak fejlesztésére szánt összeg rendszeressége és mértéke, a szerzeményezés módja alapvető meghatározó tényezők a vizsgált könyvtárak állapotának jellemzésében. A könyvtári dotáció az elmúlt évtized alatt az iskolákban erős fluktuációt mutatott, nemcsak iskolatípusok, hanem iskolák és iskolák között is. Az iskolai könyvtár állapotát leginkább az határozza meg, hogy melyik iskolatípushoz tartozik. Az önálló költségvetéssel nem rendelkező általános iskolai könyvtárak helyzete a legaggasztóbb: mind a dotáció nagyságában, mind a gyarapítás folytonosságában elmaradnak az önálló költségvetéssel rendelkező középiskolai és szakmunkástanuló intézeti könyvtárak mögött. (Ez utóbbi hálózat az elmúlt két évben jelentős fejlődésnek indult.) A vizsgált években az általános iskoláknak kb. egynegyede egyáltalán nem kapott fejlesztési összeget, s átlagosan tekintve - az utolsó két évben a dotáció inkább csökkent, mint emelkedett. Az Irányelvek az egy tanulóra eső állományi kötetszám kívánatos mértékét körvonalazza, az évi dotáció mértékét nem szabályozza. Ezért továbbra is fennáll a veszélye annak, hogy egyes iskolák vagy iskolacsoportok fejlődési lehetősége elmarad a többiekétől. Az iskolai könyvtári állomány mennyiségére vonatkozóan a tanulmány az egy tanulóra eső kötetszám mutatóit elemzi. Ezzel kapcsolatban különösen a nagy létszámú általános iskolák hátrányos helyzetére mutat rá, melyek 80%-ában egy tanulóra kettőnél is kevesebb könyv jut. Érdekes idéznünk még azt a számítást, mely szerint a mai dotációs lehetőségek mellett a mintában szereplő általános iskolák csak kb. 21, a szakmunkásképző intézetek könyvtárai is csak majd 20 esztendő alatt lennének képesek az Irányelvek, ill. a Munkügyi Minisztérium célkitűzései szerint kívánatos szintet elérni. Országosan ez az időtartam az általános iskolákra nézve 28 esztendő.

Az iskolai könyvtári állományok tartalmi elemzése is az általános iskolák hátrányos helyzetét mutatja. Nemcsak az ismeretterjesztő irodalom alacsony aránya, hanem általános gyűjtőköri hiányosságok okozzák az iskolai állományok egészségtelen összetételét. A vizsgálat nemcsak az egyes állománycsoportok arányának elemzésére, hanem konkrét művek keresésére is kitért: címenként mérte fel az ajánlott és kötelező irodalmat, valamint a kézikönyvtári állományt. A jelentésnek ez a része az, ami leginkább megszívlelendő mind a könyvkiadás, mind pedig az iskolai könyvtárak állománygyarapításának irányítása oldaláról. A kézikönyvállomány felmérése alapján megállapítható, hogy az általános iskolák ifjúsági könyvtárai tulajdonképpen teljesen ellátatlanok ezen a téren. (Az ifjúsági és nevelői könyvtárak egyesítése - az Irányelvek célkitűzése alapján - valószínűleg enyhíteni fogja ezt a helyzetet.) A középiskolai könyvtárak kézikönyvtári anyaga sokkal jobb, mint az általános iskolákban, de itt is előfordul, hogy fontos művek hiányoznak.

A vizsgálat kitér még az iskolai könyvtárosok helyzetének, státusának, szakképzettségének bemutatására is. Ebben az összefüggésben is az általános iskolák maradnak el legjobban, a könyvtári munkát itt szinte kizárólag társadalmi munkában végzik a könyvtárosok. Gyakori váltakozásuk is hátráltatja a szakszerű könyvtári munkát.

Az iskolai könyvtárak működésére, nyitvatartására és elhelyezésére vonatkozó adatok sem cáfolnak rá az előzőkre. A könyvtári munka hatékonysága, a kölcsönző tanulók száma és aránya is a minden szempontból háttérbe szoruló általános iskolai könyvtárakban a legalacsonyabb, a helyiségviszonyok mostohaságáról nem is beszélve. Elgondolkasztató és hasznos a vizsgálati adatok összefoglalása, a tapasztalatok ismertetése, melyben a szerző nemcsak a könyvszakma számára vonja le a következtetéseket.

KÖNYVES-TÓTH Lilla